

SIVISTYSVALIOKUNNAN LAUSUNTO 1/2014 vp

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko: kestäväällä kasvulla hyvinvointia

Tulevaisuusvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 7 päivänä marraskuuta 2013 lähettäessään valtioneuvoston tulevaisuusselonteon: kestäväällä kasvulla hyvinvointia (VNS 7/2013 vp) valmistelevasti käsiteltäväksi tulevaisuusvaliokuntaan samalla päättänyt, että muut erikoisvaliokunnat voivat halutessaan antaa lausuntonsa tulevaisuusvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- neuvotteleva virkamies Riitta Kirjavainen, valtioneuvoston kanslia
- neuvotteleva virkamies Ilkka Turunen, opetus- ja kulttuuriministeriö
- ylijohtaja Petri Pohjonen ja opetusneuvos Petra Packalen, Opetushallitus
- pääjohtaja Heikki Mannila, Suomen Akatemia
- osaston varajohtaja, yliopistonlehtori Timo Tossavainen, Itä-Suomen yliopisto, Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto
- professori Jouni Välijärvi, Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.
- varatoiminnanjohtaja, neuropsykologian erikoispsykologi Pekka Räsänen, Niilo Mäki Instituutti
- johtaja Paula Laine, Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra

- rehtori Jukka Kola, Suomen yliopistot UNIFIRY
- rehtori Tiina Rosenberg, Taideyliopisto
- johtaja Hannu Kemppainen, Tekes - teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskus
- johtaja Tommi Vasankari, UKK-instituutti
- ylijohtaja Juhana Vartiainen, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus (VATT)
- rehtori Simo Veistola, Forssan lukio
- rehtori Teuvo Ropo, Kangasalan lukio
- teatterinjohtaja Pekka Laasonen, Kuopion Kaupunginteatteri
- rehtori Hanna Sarakorpi, Saunalahden koulu, Espoo
- johtaja Anneli Kangasvieri, Suomen Kuntaliitto
- muutosjohtaja, DI Risto Linturi, Sovelto Oyj
- toiminnanjohtaja Jorma Virkkala, Professoriliitto
- toiminnanjohtaja Eeva Rantala, Tieteentekijöiden liitto TTL
- kehittämisspällikkö Nina Lahtinen, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ ry
- erityisasiantuntija Kurt Torsell, Suomen Kuntaliitto
- koulutusasioiden päällikkö Mika Tuuliainen, Suomen Yrittäjät
- professori Hannele Niemi
- professori Kari Uusikylä.

Lisäksi valiokunnan järjestämässä ns. akvaariokeskustelussa olivat asiantuntijoina:

- tutkija, FT Tomi Kiilakoski, Nuorisotutkimusseura ry.
- puheenjohtaja Piia Kuosmanen, Suomen ylioppilaskuntien liitto SYL
- asiantuntija Jussi Murtovuori, Kirkkohallitus
- toimitusjohtaja Rasmus Roiha, Ohjelmistoyrittäjät ry

- teatterinjohtaja Joachim Thibblin, Espoon kaupunginteatteri
- neuvotteleva virkamies Ilkka Turunen, opetus- ja kulttuuriministeriö.

Kirjallisen lausunnon ovat antaneet

- sosiaali- ja terveysministeriö
- Aalto-yliopisto
- Maikkulan koulu, Oulun kaupunki
- emeritus tutkimusprofessori, FT Antti Hautamäki

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Yleistä

Tulevaisuusselonteossa esitetään hallituksen yhteinen näkemys siitä, millaisessa Suomessa haluamme elää vuonna 2030. Selonteossa ei esitetä valmiita ratkaisuja, mutta se sisältää kiistattomia tosiasioita globalisaatiosta ja työelämästä. Teknologia on muuttanut elämäämme radikaalisti, ja on ilmeistä, että kehitys tulee kiihtymään. Selonteossa esitetään neljä tavoitetta, jotka toteuttamalla haluttu visio voi toteutua. Ne kiinnittyvät kuitenkin hyvin pitkälti digitaali-louteen, ja tarkastelu jää siten kapea-alaiseksi.

Asiakirjan periaatelinjaukset koskettavat suurelta osin sivistysvaliokunnan toimialaa, ja olisi-kin ollut toivottavaa, että mm. sivistystä ja osaamista olisi käsitelty asiakirjassa laajemmin. Osaamista koskevat tämänhetkiset ja lähiaikojen päätökset ja valinnat heijastuvat kuitenkin pitkälle tulevaisuuteen ja ainakin vuoteen 2030 saakka.

Valiokunta yhtyy selonteossa esitettyyn siitä, että kestävä kasvun ja kansalaisten hyvinvoinnin perustana on sivistys, yhteisöllisyys ja osallisuus. Yhteisöllisyys takaa, että välitämme toisistamme ja luotamme toisiimme. Yhteisöllisyyden edellytyksenä on, että eriarvoistumiskehitys taittuu. Sivistys auttaa arvostamaan ja ymmärtämään erilaisuutta. Monimuotoisuuden arvosta-

minen ja kääntäminen innostukseksi on kestävä kasvun edellytys.

Vahvaa osaamisperustaa ja yrittäjyysasennetta rakentava koulutusjärjestelmä, yliopistojen ja tutkimuslaitosten tutkimus sekä yritysten t&k- ja innovaatiotoiminta ja työssä oppiminen muodostavat kokonaisuuden, joka on juuri niin vahva kuin sen heikoin lenkki.

Valiokunta yhtyy selonteossa koulutuksen ja osaamisen tulevaisuuden haasteista todettuun (laatikko 6.1) ja korostaa, että Suomen poikkeuksellisen nopea nousu tuottavuuden ja teknologian eturintamaan ei olisi ollut mahdollista ilman pitkäjänteistä panostamista inhimilliseen pääomaan ja osaamiseen kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Tässä eturintamassa pysyminen vaatii ponnisteluja jatkossakin. Kasvun ja hyvinvoinnin takaamiseksi olisi pikaisesti kyettävä tekemään oikeita strategisia valintoja ja käytettävä olemassa olevat, vaikka niukatkin voimavarat huolellisesti ja panostettava toisaalta sinne, mikä ylläpitää henkistä hyvinvointia, ja toisaalta sinne, missä uusi kasvu versoo.

Valiokunta painottaa, että kasvun edellytykset luodaan hyvällä koulutuksella ja perustutkimuksella yhdessä vakaan ja kannustavan talouspolitiikan kanssa. Myös sivistystä ja koulutusta kohtaa taantumuksellinen eroosio, ellei talous ole kunnossa. Kasvu on tärkeää, mutta samalla on tärkeää pyrkiä siihen, että tuottavuuden kasvu saadaan suhteellisesti vähemmillä voimavaroilla. Valiokunta pitää tärkeänä kestävä keh-

tyksen ekoresurssitehokkuutta ja irtikytkentäperiaatetta (de-coupling).

On selkeää, että osaamisen, koulutuksen ja tieteen merkitys entisestään korostuu tulevaisuudessa. Tutkimus- ja innovaatiotoiminnalla tulee edelleen olemaan kriittinen rooli. Suomen innovaatiojärjestelmän rakenteet ovat kehittyneet ja rahoitus on kasvanut merkittävästi viime vuosikymmenten aikana. On tärkeää kiinnittää huomiota kokonaisuuden toimivuuteen monipuolisen osaamis pohjan perustana. Joillakin tieteenaloilla on kyettävä olemaan tutkimuksessa kansainvälisesti houkutteleva ja huipulla. Tämä edellyttää tulevaisuudessa yhä vahvempaa kansainvälistä yhteistyötä. Valtion on jatkettava määrätietoista panostamista tutkimukseen, vaikka pienen maan panostukset ja osaajat liikkuvat tulevaisuudessa myös muualle yhä joustavammin.

Koulu nykyajassa — sivistystehtävä

Suomalainen koulutusjärjestelmä on rakentunut viime vuosikymmenien aikana tasa-arvon arvopohjalle. Tämä pohja uhkaa sortua, ellei sitä pidetä määrätietoisesti tavoitteena. Tasa-arvoisella ja yhtenäisellä perusopetuksella on luotu hyvä järjestelmä. Sen täydennykseksi tarvitaan laadukas varhaiskasvatus ja peruskoulun jälkeiset, hyvin toimivat koulutusreitit.

Monen lapsen ja nuoren elämässä koulu on ainoa pysyvä ja vakaa paikka. On tärkeää, että koulun perustoiminnot ja lapsen normaali arki pystytään turvaamaan. Riittävästi resursoitu koulu suojaa lapsen ja nuoren kehitystä ja tasaa terveyseroja. Hyvät kaverisuhteet ja myönteinen suhde opettajaan voivat turvata kasvua, vaikka kasvuympäristössä olisi muita riskejä. Esimerkiksi onnistumisen kokemukset koulussa tai harrastuksissa ovat lapselle ja nuorelle tärkeitä ja tukevat heidän kehitystään luomalla arkeen positiivisen oppimisen kehän.

Valiokunta muistuttaa, että hyvin pienelläkin varhaisella ja oikea-aikaisella tuella voidaan estää isojen ongelmien syntyminen.

Selonteossa vedotaan monessa kohtaa luottamuksen merkitykseen suomalaisessa yhteiskun-

nassa tulevaisuuden tekijänä. Luottamuksen ilmapiiri edellyttää koulutusjärjestelmää, jossa korostuu kaikkien ja myös erilaisten oppilaiden oppiminen omista lähtökohdistaan, niin heikommien osaavien kuin lahjakkaiden. Koulu ja koulutusjärjestelmä luovat merkittävällä tavalla pohjaa luottamusyhteiskunnalle.

Valiokunta korostaa koulutusta koskevan lainsäädännön lähtökohtia. Nykyinen koululainsäädäntö lähtee siitä, että sivistystä ei rajata vain tiedoksi tai tiedolliseksi valistukseksi vaan nuoren kokonaispersoonallisuuden kehittämiseen tulee kiinnittää riittävästi huomiota. Valiokunta korostaa sitä, että yhä tärkeämpää on kasvattaa ajattelun, ryhmässä toimimisen, tunteen ja itsensäilmaisun valmiuksia. Koulun kasvatustavoitteena on kasvattaa tasapainoisen ja ehyen persoonan omaavia nuoria, jotka mm. ymmärtävät vastuunsa ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksessa ja jotka huolehtivat kansallisen kulttuurin edistämisestä ja kansallisista arvoista, joita ovat mm. humanistinen ja kristillinen perinne, kodin arvostus, työn kunnioittaminen sekä suvaitsevaisuus ja kansainvälisyys. Kasvatuksen tulee perustua käsitykseen ihmisestä kokonaisuutena, jossa ihmisen eri puolet ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Tämä edellyttää, että koulussa eettisesti ja moraalisesti kestävät arvot ovat kunniasa ja yhteiskuntatieteellinen ja luonnontieteellinen sivistys on tasapainoisessa suhteessa näihin arvoihin. Sivistyksen pohjana on käsitys ihmisestä, joka järkensä ja omatuntonsa perusteella tekee persoonallisia ratkaisuja ja valintoja. Hän on kriittinen, vahvan moraalisen identiteetin omaava kansalainen, jolla on järjen lisäksi myös tahto hyvään ja halu parantaa sekä itseään että yhteiskuntaa. Koulutuksen tehtävä on kasvattaa ihmiselle sellainen itsetunto, että hänellä on myös kyky asettaa itselleen rajoja. Kasvatuksenkin tulee lähteä siitä, että ihminen ei tavoittele ainoastaan tasapainoa vaan aikaansaamisen ja luomisen tuomaa jännitettä. Elämä pohjimmiltaan ei ole ennakoitavissa, eikä ihmisellä ole mahdollisuutta sitä kaikilta osin hallita. Tällaiseen elämään kasvatuksen on annettava valmiuksia.

Valiokunnan asiantuntijakuulemisessa ovat selkeästi korostuneet taidot, jotka ovat tarpeen suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuudessa. Nii- tä ovat kyky ymmärtää ja käsitellä tietoa, vuoro- vaikutustaidot (esim. kyky argumentoida, väitte- lytaito, kuuntelemisen taito, kyky peilata itseä suhteessa muihin), empatiataito (kyky myötä- tuntoon) ja yrittäjyystaidot (laajasti ajateltuna yritteliäisyys) sekä demokratiataidot.

Suomalaisen yhteiskunnan vaurastumista ja onnellisuutta ei ratkaise teknologia, vaan lasten sisäinen psyykinen turvallisuus, terve minäku- va ja usko siihen, että elämä on hyvä. Yksi se- lonteon puute on se, että ihmisen kasvurytmiä lapsesta aikuiseksi ja kunkin kehitysvaiheen merkitystä ei ymmärretä.

Koulujen ja perheiden välinen eriarvoistumi- nen on lisääntynyt ja suomalainen perhekulttuu- ri on muuttunut. Toisella asteella esimerkiksi on yhä enemmän opiskelijoita, joilta puuttuvat arki- elämän perustaidot. Lisäksi lapset voivat eris- täytyä jopa toisistaan peliruutujen ääreen. Yh- teiskunnan väline lasten eriarvoistumisen estä- miseksi ja tasa-arvoisten mahdollisuuksien luo- jaksi on koulu, joka tukee oppilaiden kehitystä monipuolisesti. Tähän kokonaisuuteen kuuluu se, että meillä huolehditaan syrjäytymisvaarassa olevista. Koulutyössä tulee oppijan omista edel- lytyksistä lähtevän oppimisen olla lähtökohta. Oppimisvaikeuksissa oleville tulee varmistaa riittävä tuki eriarvoistumisen ehkäisemiseksi.

Oppimisen ja ajattelun uudistaminen

Valiokunnan mielestä selonteko aivan oikein lähtee siitä, että opetusta, opiskelua ja oppimista koskevaa ajattelua on uudistettava. Selonteon il- maisut osoittavat, että kyse useissa pohdinnois- sa on ihmisen ja tiedon välisestä suhteesta. Va- liokunta yhtyy asiantuntijoiden huomioon, että tämä suhde ei ole pelkästään yksilöllinen, vaan erityisesti osaamisen kehittämisen näkökulmas- ta ryhmäperustainen. Eli miten opimme yksilöi- nä, ryhminä ja yhteisinä (henkilö- ja virtuaali- yhteisinä) oppimaan ja ajattelemaan uudella ta- valla.

Valiokunta katsoo, että tavoite osaamisen korkeasta tasosta tarkoittaa etenkin osaamisen ja ajattelun laatua eikä niinkään omaksutun tie- don määrää. Perinteiset tietosisällöt ovat raaka- ainetta, joista oppimisen prosessien kautta kye- tään kehittämään entistä "jalostuneempaa" ajat- telua koko väestön omaisuudeksi. Vain tässä menestyminen tuottaa kilpailukykyä ja sitä kaut- ta yhteistä jaettavaa hyvinvointia. Valiokunnan mielestä tämän sisäistäminen koulutusjärjestel- män kehittämisen dynamoksi on todella vaativa mutta ilmeisen välttämätön tehtävä. Selonteko ei ota huomioon sitä tosiasiaa, että käytännöt muuttuvat hyvin jäyhästi ja hitaasti. Etenkin koulutuksessa ollaan todella vaativassa tilan- teessa, jotta pystytään riittävään joustavuuteen nopeiden muutosten aikana.

Varhaiskasvatuksen merkitys

Valiokunnan asiantuntijakuulemisessa on koros- tettu varhaiskasvatuksen merkitystä lapsen oppi- misen kannalta. Puutteet oppimisvalmiuksissa ovat pääasiassa tunnistettavissa jo paljon ennen kouluikää. Varhaiskasvatuksen ja sen tukitoi- mien avulla voidaan ennaltaehkäistä merkittä- vässä määrin kouluiässä kasautuvia ongelmia ja oppimisessa epäonnistumisen kierteitä. Valio- kunta painottaa tässäkin yhteydessä eri paikal- listason toimijoiden sektorirajat ylittävää yhteis- työtä. Varhaiskasvatuksen ja sosiaali- ja terveys- sektorin yhteistyöllä pystytään tunnistamaan ris- kitekijät mahdollisimman varhain ja tarjoamaan perheille sekä heidän sosiaalisille verkostoil- leen tukea ja välineitä lasten kehityksen tukemi- seen.

Niitä lapsia, joilla on kouluiässä oppimisvai- keuksiin johtavia pulmia kognitiivisissa toimin- noissa, pitää pystyä tukemaan osana varhaiskas- vatusta ennaltaehkäisevästi tutkituin ja toimi- viksi osoitetuin keinoin.

Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että ai- votutkimus etenee vauhdilla. Ymmärryksemme oppimisen aivotointojen mekanismeista on muuttamassa käsityksiämme siitä, mitkä tekijät edesauttavat ja mitkä tekijät heikentävät oppimi- sen mahdollisuuksia. Valiokunta katsoo, että ai-

votutkimusten tuloksia tulisi ottaa huomioon myös jo varhaiskasvatusta koskevassa päätöksenteossa.

Lasten ja nuorten peruspalveluihin, kuten varhaiskasvatukseen ja kouluun, panostaminen on kannattava investointi, joka tuottaa hyvinvointia ja säästää julkisia varoja. Valiokunta korostaa tämän huomioon ottamista varhaiskasvatuslainsäädäntöä valmisteltaessa. Uudistus tulee toteuttaa niin, että se turvaa kaikille lapsille laadukkaan varhaiskasvatuksen.

Yrittäjyysilmapiirin luominen

Selonteossa painotetaan yrittäjyyden ja monipuolisen yritystoiminnan merkitystä Suomen tulevaisuuden kannalta keskeisenä. Selonteossa todetaan, että työtehtävien globaali uusjako vaikuttaa syvällisesti yritystoiminnan arvoketjuihin. Muutokset vaikuttavat työelämään monin tavoin, ja osaamisvaatimukset muuttavat muotoaan.

Yhdeksi kestäväen kasvun mallin rakentamisen kannalta ratkaisevaksi tekijäksi määritellään kyllä luovuuden kulttuuri tai luovan yrittäjyyden kulttuuri, mutta selonteosta puuttuu yrittäjämäisten elementtien tuominen koulutukseen. Selonteossa arvostellaan Suomen yrittäjyyskulttuuria häpeän ja kateuden kulttuuriksi. Valiokunnan mielestä se pitää edelleen osittain paikkansa, vaikka yhteiskunnan suhtautuminen varsinkin epäonnistumisiin ja osin jopa onnistumisiin on muuttunut myönteisempään suuntaan. Yritystoiminta osaltaan kasvattaa henkistä mobiliteettia, ja meillä pitää olla hyväksyttävää vaihtaa ammattia ja kuljettaa osaamista sektorirajojen yli. Valiokunta pitää välttämättömänä tuoda koulutukseen nykyistä vahvemmin yrittäjyyskasvatusajattelua.

Suomen Yrittäjien tekemän selvityksen mukaan peruskoulupohjaisten yrittäjien osuus on vuosina 2004—2013 pudonnut 20 prosentista 12 prosenttiin. Suuntana on ammatillisen koulutuksen, ammattikorkeakoulutuksen ja yliopistotason koulutuksen osuuden selvä lisääntyminen. Tämä osaltaan tarkoittaa, että koko koulutusjärjestelmän tulee kyetä kannustamaan yrittä-

jämäisiä toimintatapoja sekä uuden yrittäjyyden syntymistä ja yrittäjien edellytyksiä kehittää omaa osaamistaan. Valiokunta pitää välttämättömänä, että kaikilla koulutusasteilla kiinnitetään huomiota siihen, että oppilaat ja opiskelijat voivat omaksua sisäisen yrittäjyysasenteen.

Opettajien tukeminen

Korkeasti koulutetut opettajat ovat merkittävä tekijä koko koulutuksemme onnistumisessa. Korkea taso tulee säilyttää, ja opettajilla tulee siten olla työkalut, joilla pystyy kouluttamaan itseään. Koko tässä lausunnossa esitetyt näkökohdat ja muuttuva oppiminen vaativat muutosta myös opettajankoulutukseen. Valiokunta pitää välttämättömänä huolehtia opettajien mahdollisuuksista ammatilliseen kehitykseen. Opettajakoulutus ei panosta riittävästi tulevaisuudessa vaadittavaan oppimisen joustavuuteen, eriyttämisen taidot nousevat yhä tärkeämmiksi jne. Myös täydennyskoulutusta tulee lisätä niin, että kaikilla opettajilla on mahdollisuus saada riittävästi osaamisen päivitystä.

Liikunnalliseen elämäntapaan

Valiokunta yhtyy selonteossa todettuun siitä, että erityinen tulevaisuuden huoli on liikkumaton elämäntapa, joka heikentää työelämän tuotavuutta ja kilpailukykyä ja on voimakkaasti yhteydessä väestöryhmien välisiin terveys- ja hyvinvointieroihin sekä syrjäytymiskehitykseen. Valitettavaa kuitenkin on, että selonteko ei tarkastele liikuntaa myös yksilön hyvinvointitekijänä, jolla on itseisarvo sinänsä, vaan ainoastaan hyvinvointia työntekijänä.

Terveelliset elintavat ja terveyden ylläpito ovat olennaisia hyvinvoinnin edellytyksiä. Siinä tärkeänä osana on liikunta. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan tuoreen ATH-tutkimuksen tulokset tukevat tulevaisuusselontekoa vapaa-ajan liikuntaharrastuksen ja istumisen osalta, sillä molempien terveysongelmien osalta havaitaan keskittymistä eri tavoin huono-osaiseen väestöön. Runsas istuminen ja terveysliikuntasuosituksen mukaan liikkuminen eivät ole toisiaan poissulkevia elintapoja. Erityisesti istuma-

työtä tekevien, korkeasti koulutettujen henkilöiden ja opiskelijoiden työaikaisen istumisen tauottaminen ja kokonaisistumisen vähentäminen kaipaavat toimenpiteitä. Myös matalasti koulutettujen, iäkkäiden ja toisaalta työttömien ja työkyvyttömyyseläkkeellä olevien fyysisen aktiivisuuden lisäämiseksi tarvitaan kohdennettuja toimenpiteitä. Keskeinen toimija yksilötasolla elintapaohjauksessa on terveyskeskus ja laajemmin koko sosiaali- ja terveyssektori. Liikunnan lisääminen ja istumisen vähentäminen tulisikin saada keskeiseksi osaksi kansallista ja kunnallista terveys- ja hyvinvointipolitiikkaa. Näiden liikunta-aktiivisuuden lisäämisen ja istumisen vähentämisen kohderyhmäspesifisten toimenpiteiden ohella tarvitaan kuntatasolla hallintorajat ylittäviä toimenpiteitä (esim. kaavoituksessa, koulutoimissa, työelämän kehittämisessä), jotta väestötasolla fyysistä aktiivisuutta saadaan lisää ja istumista voidaan vähentää. Sen vuoksi valiokunta pitää välttämättömänä, että liikunnan edistäminen integroidaan osaksi yhteiskunnallista terveys- ja hyvinvointipolitiikkaa.

Taidekasvatus ja kulttuurin merkitys hyvinvointitekijänä

Selonteossa tarkastellaan eri hyvinvoinnin mitareita ja määrittelyä. Todetaan mm., että työ, yhteisöllisyys, terveys ja luontosuhde ovat merkittäviä yksilön hyvinvoinnin lähteitä. Valiokunta pitää valitettavana, että tarkastelussa ei ole huomioitu lainkaan taiteen ja muun kulttuurin tärkeää ellei jopa keskeistä merkitystä ihmisen hyvinvoinnille.

Valiokunta korostaa myös taidekasvatuksen merkitystä lasten ja nuorten kehityksessä. Nopeasti teknistyvässä maailmassa tulee huolehtia henkisestä hyvinvoinnista. Sitä voidaan merkittävästi tukea taidekasvatuksella ja kulttuurielämysten tarjoamisella mahdollisimman varhain kaikille lapsille.

Valiokunta pitää tärkeänä myös tulevaisuudessa, että kansalaisilla on mahdollisuuksia saada hyvinvointipalveluja ja kehittää itseään mm. asuinpaikasta riippumatta. Julkisen vallan tulee

luoda edellytyksiä yksilön mahdollisuuksille kehittää itseään monipuolisesti ja monimuotoisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että tulisi ylläpitää ja tukea mm. kirjastoja, museolaitosta, ns. yleisivistäviä tarpeita varten perustettuja oppilaitoksia ja mahdollisuuksia nuorisotyöhön sekä kulttuurin ja liikunnan harrastamiseen.

Aktiiviseen kansalaisyhteiskuntaan

Valiokunta pitää tärkeänä selonteossa todettua siitä, että vaikuttamismahdollisuuksia on tulevaisuudessa enemmän ja kansalaisyhteiskunta toimii yhä enemmän myös virtuaaliyhteisöissä. Toisaalta myös erilaiset lähidemokratian muodot ja paikallisvaikuttaminen kasvattavat merkitystään. Kolmannen sektorin merkitys tulee yleisesti kasvamaan. Vapaaehtoistoiminnan merkitys on tulevaisuuden kansalaisyhteiskunnassa entistäkin tärkeämpi. Erilaiset vaikuttamisen ja osallisuuden muodot monipuolistuvat, jos niille annetaan tilaa ja uusia vaikuttamisen muotoja myös hyödynnetään. Avoimuus, läpinäkyvyys, vuorovaikutteisuus ja kaikkien mahdollisuus osallistua aktiivisesti ovat olennaisia kriteerejä määriteltäessä tulevaisuuden vaikutuskanavia. Nämä voivat tukea demokratiaa tulevaisuuden yhteiskunnassa. Koulun tehtävä on kasvattaa kansalaisia toimimaan demokratian pelisääntöjen mukaan.

Maahanmuuttajat voimavarana

Tulevaisuusselonteko korostaa useissa kohdin maahanmuuttajien osaamista suomalaisen hyvinvoinnin yhtenä peruskivenä tulevaisuudessa. Väestön ikääntyessä osaamispotentiaalimme uhkaa supistua, ellei maahanmuuttajien myötä sitä kyetä rikastuttamaan ja laajentamaan. Koulutuksen kannalta olennainen kysymys on se, kuinka hyvin tämä uusi osaaminen onnistutaa realisoidaan osaksi koko suomalaista osaamista. PISA-tutkimusten valossa erityisen vahva maahanmuuttajien mukanaan tuoma voimavara on heidän motivaationsa ja halunsa oppia. Tämä on todettu toistuvasti kaikkialla tutkimuksen toteutaneissa maissa. Ongelmat näyttävät liittyvän siihen, ettei heidän uusi kotimaansa koulutuksen

kautta kykene hyödyntämään riittävän tehokkaasti näiden nuorten mahdollisuuksia. Valiokunta pitää tärkeänä, että näkökulma maahanmuuttajiin tulisi uudistaa ja kotouttamisen lisäksi toimenpiteitä tulisi kohdistaa tästä näkökulmasta. Valiokunta korostaa tässäkin yhteydessä kielen oppimisen ensisijaisuutta kotouttamisessa.

Aikuiskoulutukseen herkkyyttä

Valiokunta ei ole tässä lausunnossa ottanut yksityiskohtaisesti kantaa eri kouluasteisiin. Valiokunta kuitenkin toteaa, että kautta linjan tulevaisuudessa korostuu aikuiskoulutuksen kehittäminen entistäkin herkemmin reagoivaan suuntaan ja myös omaehtoiseen kouluttautumiseen. Vapaa sivistystyö on tulevaisuudessakin tärkeä osa kansallista ja alueellista sivistysjärjestelmää.

Digitaalisuuden haasteita

Tulevaisuusselonteossa perusteellisimmin käsitelty teema on digitaalitalous. Sen vuoksi valiokunta käsittelee tässä lausunnossa digitaalisuutta koulutyössä yksityiskohtaisemmin. Tulevaisuudessa digitaalisuuden merkitys tulee selon teonkin korostamalla tavalla vääjäämättä lisääntymään koko yhteiskunnassa. Sivistysvaliokunta korostaa, että koulutusjärjestelmämme tulee omalta osaltaan kasvattaa osaajia digitaalista tulevaisuutta ja toimivaa tietoyhteiskuntaa varten. Sivistysvaliokunta korostaa kuitenkin myös, että meillä on vielä riittämättömästi tutkimustietoa siitä, miten syvällisesti digitaalinen kumous vaikuttaa ihmisten tietojen, taitojen ja asenteiden muodostumiseen, maailmankuvaan ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Digitaalisuus ei itsessään ratkaise oppimiseen ja sosiaalistumiseen kytkeytyviä monimutkaisia ongelmia, vaikka voikin helpottaa niitä. Digitaalisuutta enemmän valiokunta korostaa tässäkin yhteydessä oppimisen ja ajattelun uudistamisen tärkeyttä. Pahimmillaan digitaalisuus voi jopa uhata yhteiskunnan sosiaalista kiinteyttä ja lisätä yhteiskunnallista vieraantumista.

Kansainvälisessä työnjaossa Suomi on erikoistumassa toimintoihin ja työtehtäviin, joissa

tarvitaan hyvää koulutusta, osaamista ja luovuutta. Sivistysvaliokunta korostaa, että jatkossa joudumme ratkaisemaan muun muassa sen, mitkä ovat ne avaintaidot, jotka kaikki kansalaiset tarvitsevat pärjätäkseen globaalissa digitaalitaloudessa. Meneillään olevat työn ja työmarkkinoiden muutokset pitää ottaa huomioon koulujen opetusohjelmissa sekä työvoima- ja koulutustarpeen ennakoinneissa.

Myös tieto- ja viestintätekniikan kehityksen myötä oppimisprosesseihin ennakoidaan merkittäviä muutoksia tulevaisuudessa. Valiokunta korostaa, että Suomen tulee panostaa voimakkaasti digitaalisen oppimisen kehittämiseen ja samalla koko oppimiskulttuurin uudistamiseen. Selvää on, että digitaalisuuden pedagoginen optimaalinen käyttö tulee edellyttämään onnistuakseen tieto- ja viestintätekniikan taitavaan käyttöön tähtäävän pedagogiikan kehittämistä ja sen myötä opetushenkilöstön systemaattista ja kattavaa kouluttamista. Samalla on huomattava, että digitaalisuus koulutyössä on laaja ja moni-ilmeinen kysymys.

Koulu digiajassa. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan koulujen hallinto on jo hyvin pitkälle digitalisoitunut ja muuttanut käytänteitä osin joustavammiksi ja helpommin hallittaviksi. Informaation määrä on lisääntynyt, mutta kouluyhteisöjen jäsenillä on vaivaton pääsy paikasta riippumatta erilaisiin aineistoihin muun muassa pilvitallenteiden ansiosta. Digitaalisuus on nopeasti muuttamassa perinteisiä työnkuvia, ja työn suorittamispaikan fyysiset ehdot ovat muuttumassa virtuaalisiksi.

Digitaalisuus on myötävaikuttanut siihen, että koti ja koulu ovat voineet esimerkiksi sähköisten reissuvihkojen avulla jakaa kasvatusvastuuta. Digitaalisuus on tältä osin muuttanut jonkin verran opettajien työnkuvaa ja vahvistanut kodin ja koulun sidettä. Lisäksi jatkuva informointi on luonut uutta yhteisöllisyyttä, jonka kaikkia ulottuvuuksia ei vielä tunnisteta.

Koulujen tieto- ja viestintätekniikan infrastruktuurissa on puutteita, mutta toisaalta valtaosassa kouluja laitekanta on saadun selvityksen mukaan riittävä ja antaa mahdollisuuden tieto- ja

viestintätekniiikan arkikäytölle. Ongelma on laitekannan elinkaaren lyhyys (3—4 vuotta) ja käytettävissä olevan ohjelmiston miltei jatkuva uudistuminen sekä markkinatilanteesta johtuva laite- ja ohjelmatuotannon hintojen nousu. Suomalaiset koulut on vuonna 2013 toteutetussa, EU:n komission tilaamassa tutkimuksessa luokiteltu parhaiten varusteltujen joukkoon. Tutkimuksen mukaan tieto- ja viestintätekniiikan aktiivinen opetuskäyttö ja osaamisen kehittäminen ovat valitettavasti kuitenkin jääneet muista maista jälkeen.

Asiantuntijaselvityksen mukaan digitaalisuuden pedagogiseen hyötykäyttöön tarkoitetut tukipalvelut ovat osoittautuneet liian niukoiksi. Hyödyllisiä sovelluksia on liian vähän tai niiden pedagoginen mielekkyys on kyseenalainen. Ns. e-kirjojen tuotanto on vasta alkuvaiheessa, mutta niihin liittyy kuitenkin varteenotettavia lupauksia ja taloudellisia etuja. Asiantuntija-arvion mukaan digitaalisuuden ansiosta koulu perinteisenä oppimisympäristönä tulee muuttumaan. Etäopetus myös lisääntyy.

Sivistysvaliokunta pitää erittäin tärkeänä, että koulujen tieto- ja viestintätekninen infrastruktuuri, laitekanta, ohjelmistot ja koulutetut opettajat ja tietotekniikan erityisosaajat tarjoavat digitaalisen yhteiskuntakehityksen edellyttämät osaamis- ja oppimismahdollisuudet tasavertaisesti kaikille oppilaille asuinkunnasta ja koulutuksen järjestäjästä riippumatta. Tieto- ja viestintätekniiikan kasvaviin kustannuksiin ja soveltuvan digitaalisen opetusmateriaalin saatavuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Ns. e-kirjojen ja vastaavan sähköisen oppimateriaalin tuottamista on syytä tukea muun muassa verotuksen keinoin. Tärkeintä on kuitenkin, että asennetasolla opettajat ja oppilaat oivaltavat tieto- ja viestintätekniiikan kasvavan merkityksen kaiken nykyaikaisen oppimisen tukena.

Tieto- ja viestintätekniiikka oppimisessa. Vuoden 2009 PISA-tutkimuksen mukaan Suomessa kaikki oppilaat ilmoittavat käyttäneensä tietokoneita ja tietokoneiden ja internetyhteyksien peitto kotitalouksissa oli erittäin hyvä riippumatta sosioekonomisesta taustasta. Suomessa tietoko-

neiden käyttö kotona profiloitui vahvasti vapaa-aikaan eikä koulutehtäviin. Kun Suomessa vain 10 prosenttia ilmoitti käyttävänsä tietokonetta kotitehtävien tekemiseen, esimerkiksi Tanskassa, Norjassa ja Australiassa vastaava luku on 70 prosenttia.

Vuonna 2013 toteutetun Euroopan koulujen tieto- ja viestintätekniiikan käyttöä koskeneen tutkimuksen mukaan suomalaiset koulut luokiteltiin tutkimuksessa parhaiten varusteltujen joukkoon. Laitteiden käyttömäärissä suomalaiskoulut kuitenkin olivat viimeisten joukossa, kun asiaa kysyttiin oppilailta itseltään. Oppilailla ei ole riittäviä mahdollisuuksia hyödyntää tieto- ja viestintäteknisiä välineitä kouluissa oppimisen-
sa tukena.

Opettajat hyödyntävät jonkin verran uutta tekniikkaa oppituntien ja tehtävien valmistelussa lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa, peruskouluissa vähemmän. Lisäksi suomalaiset peruskoulujen rehtorit uskoivat tieto- ja viestintätekniiikan hyötyihin vähemmän kuin eurooppalaiset kollegansa. Lukion ja ammatillisten oppilaitosten rehtorien luottamus oli keskitasoa parempaa. Kahdeksannen luokan opettajien luottamus omiin tietoteknisiin taitoihinsa oli vertailumaihin verrattuna heikoimpien joukossa. Myös lukion ja ammatillisten opettajien luottamus oli alle keskitason.

Suurimpana esteenä tieto- ja viestintätekniiikan opetuskäytölle suomalaiset opettajat pitivät pedagogisia syitä, kuten hyvien mallien puuttumista, vähäistä täydennyskoulutusta ja digitaalisten oppimateriaalien puutetta. Täydennyskoulutukseen osallistuneiden opettajien määrä kahden edellisen vuoden aikana olikin Suomessa Euroopan alhaisimpia.

Kotimaisen vuodelta 2013 olevan tutkimuksen mukaan suomalaisnuoret hankkivat tieto- ja viestintäteknologiset taitonsa pääosin koulun ulkopuolella itse opiskellen, kavereiden ja perheenjäsenten tuella. Vain kolmasosa nuorista piti koulua pääasiallisena teknologiataitojen oppimisympäristönä.

Vastaavasti Turun yliopiston vuoden 2012 julkaistun tutkimuksen yhteydessä peruskoulun yhdeksannen luokan oppilailta kerätyn kyselyai-

neiston mukaan valtaosa Suomen koulujen opetuksesta annetaan edelleen perinteisten opetus- ja havainnointivälineiden avulla. Tietotekniikan käyttöön positiivisesti suhtautuvat opettajat kehittävät kuitenkin itse omia tieto- ja viestintäteknologisia taitojaan ja uskovat niiden vaikuttavan positiivisesti oppimistuloksiin. Tällaisia opettajia on eniten kouluissa, joissa henkilöstöllä on yhteinen visio tieto- ja viestintätekniologioiden käytöstä opetuksessa.

Sivistysvaliokunta pitää välttämättömänä, että tieto- ja viestintätekniikan käyttöä ja hyödynnettävyyttä opetuksessa ja uusien oppimistapojen käyttöönotossa edistetään kaikin käytettävissä olevin keinoin. Opettajien perus- ja täydennyskoulutukseen on panostettava ja on laajemmin tartuttava käytännössä hyviksi havaittuihin uusiin digitalisoituvan oppimisen ja opetuksen kehittämiskäytäntöihin. Valiokunta pitää välttämättömänä, että kouluissa annettava erityinen tieto- ja viestintätekniikkaan keskittyvä opetus antaa oppilaille vankan pohjan hyödyntää digitaalista opetusta ja oppimista ja laajemmin riittävät eväät toimimiseen tulevaisuuden tietoyhteiskunnassa ja digitalisoituvassa työelämässä.

Eräät kehittämishankkeet. Laajin vireillä oleva uudistus digitaalisen koulutyön saralla on tieto- ja viestintätekniikan käyttöönotto ylioppilastutkinnon suorittamisessa. Ensimmäiset kokeet tullessaan suorittamaan tieto- ja viestintätekniikkaa hyödyntäen syksyn 2016 tutkinnossa.

Opetus- ja kulttuuriministeriössä on aloitettu syksyllä 2013 myös Koulutuksen Pilviväylä-projekti, jonka tavoitteena on helpottaa pilvipalveluiden syntymistä, hankintaa, käyttöönottoa ja tiedon jakamista oppimisympäristöissä ja

näin uudistaa ja monipuolistaa oppimisen ja opettamisen tapoja sekä antaa opettajille paremmat ja monipuolisemmat työvälineet opetukseen. Pilviväylän rakentaminen etenee vuonna 2014 pilottihankkeella.

Niin sanotussa Oppijan palvelukokonaisuudessa rakennetaan puolestaan koulutuksen sähköistä sivistyskeskusta, josta löytyvät sekä kansalaisten että koulutuksen ja opetuksen järjestäjien palvelut esiopetukseen ilmoittautumisesta aikuiskoulutukseen asti. Oppijan verkkopalvelu on osa valtiovarainministeriön koordinoimaa Sähköisen asioinnin ja demokratian vauhdittamisohjelmaa (SADe-ohjelma). Täydessä laajuudessaan palvelut ovat vuoden 2015 loppuun mennessä.

Osana Oppijan verkkopalveluhanketta on käynnissä ePerusteet-projekti, jossa rakenteistetaan ja sähköistetään yleissivistävän koulutuksen opetussuunnitelmien perusteet ja ammatillisen koulutuksen tutkintojen perusteet sekä tuotetaan ePerusteet-palvelu. Sivistysvaliokunta korostaa edellä mainittujen hankkeiden merkitystä opetusmenetelmien kehittämiseksi nykyajan tarpeita vastaavasti. Opetusmateriaalin laadusta ja pedagogisesta soveltuvuudesta on uudenkin teknologian ja uudenlaisten oppimisresurssien käytössä voitava varmistua. Oppilaiden oikeusturva ja tietosuoja tulee myös ottaa huomioon erityisesti varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen yhteydessä.

Lausunto

Lausuntonaan sivistysvaliokunta esittää,

että tulevaisuusvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

SiVL 1/2014 vp — VNS 7/2013 vp

Helsingissä 25 päivänä maaliskuuta 2014

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj.	Raija Vahasalo /kok	Kimmo Kivelä /ps (osittain)
vpj.	Inkeri Kerola /kesk	Sanna Lauslahti /kok
jäs.	Outi Alanko-Kahiluoto /vihr (osittain)	Silvia Modig /vas
	Eeva-Johanna Eloranta /sd (osittain)	Mika Niikko /ps
	Jukka Gustafsson /sd	Mikaela Nylander /r
	Leena Harkimo /kok (osittain)	Tuomo Puumala /kesk (osittain)
	Pauli Kiuru /kok	Simo Rundgren /kesk
		Pauliina Viitamies /sd.

Valiokunnan sihteerinä ovat toimineet

valiokuntaneuvos Marjo Hakkila
valiokuntaneuvos Kaj Laine.